

İMÂNIN ŞU'BELERİNE DÂİR HADİS ÜZERİNE

Doç. Dr. Ramazan AYVALLI

İmâm Mâlik'in Muvatta'ı, İmâm Buhârî ile Müslim'in Sahihleri, İmâm Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'nin Sünen'lerini «Câmi'u'l-Usûl min Ehâdîsi'r-Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'nin Sünen'lerini, «Câmi'u'l-Usûl min Ehâdîsi'r-mi'îl-Usûl min Ehâdîsi'r-Resûl» adıyla ihtisâr eden İbnü'd-Deyba' eş-Şeybânî (2), eserlerinin başlarında, imânın şu'belerinden bahseden hadîs-i şerîfi zikretmektedirler. Bu hadîs, yukarıda mezkûr 6 kitaptan beşinde yer almaktadır. Adı geçen kitaplarda, bazı lafız farkları mevcuttur.

Sahihu'l-Buhârî'nin başında (3) Resûlullah (s.a.s.)'a vahyin başlangıcının nasıl olduğuna dâir, 7 hadîs ihtivâ eden 1. bâbdan sonra yer alan Kitabu'l-İmân'da, İslâmın binâsını bildiren 1. hadîsten hemen sonra, 2. hadîs (baştan itibaren 9. hadîs) olarak Ebû Hüreyre'den (R.A.) rivâyet edilen lafız :

«الإيمان بضع وستون شعبة والحياة من الإيمان»

«İmân altmış bu kadar şu'bedir. Hayâ da imânın bir şu'besidir» (4) şeklindedir.

- (1) Mecdu'd-Din Ebû's-Sa'âdât Muhammed İbnü'l-Esir el-Cezerî H. 906 senesinde vefât etmiştir.
- (2) İbnü'd-Deyba' eş-Şeybânî adıyla ma'rûf olan Abdurrahmân İbn Ali (ez-Zebidî eş-Şâfiî), H. 944 senesinde vefât etmiştir. İbnü'l-Esir'in eseri 10 cild hâlinde, İbnü'd-Deyba' eş-Şeybânî'nin eseri ise 4 cüz (2 mücelled) hâlinde basılmıştır. Teysiru'l-Vusûl, Mat. Mustafâ'l-Bâbi el-Halebî, tarihsiz, el-Kâhîre.
- (3) Sahihu'l-Buhârî, Kitâbu'l-İmân (2), Bâbu Umûri'l-İman (3).
- (4) Dâru'l-fünûn müderrislerinden Ahmed Naim'in de, Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi'nde bildirdiği gibi, " بضع " yerine,

bir rivâyett " بضع و سبعون " diğ er rivây etlerden bazısında " بضع و سبعون "

bazısında ise şek sigasıyla " بضع و ستون أو بضع و سبعون " şeklinde

vârid olmuştur. (Bkz. Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınlarından, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1961, I, 28 - 29.

Dâru'l-Fünûn müderrislerinden Ahmed Naîm Beğ, «et-Tecridü's-Sarih li Ehâdisi'l-Câmi'i's-Sahîh»in (5) tercemesinde, «Bâbu Bed'i'l-Ezân» (6) başlıklı kısımda, 24. hadîs münâsebetiyle hadîsin diğeri bir rivâyetini de ele almaktadır. Uzun olan 24. hadîsin baş tarafının meâli şöyledir: Ebû Hüreyre «radıyallahü anh»den: şöyle demiştir: Resûlullah «sallallahü aleyhi ve sellem» buyurdu ki: «(Vaktiyle) biri yolda giderken güzergâhının üstünde bir diken dalı buldu. Onu alıp (yoldan dışarıya) attı, Allahü teâlâ, bu (ameli)ni hüsn-i kabûl buyurup günâhlarını mağfiret etti...» (7) Bu hadîsin dipnotunda, «Bu hadîsten, yoldan imâta-i ezâ ya'nî yolculara zahmet verecek şeyi ortadan kaldırıp atmaktaki fazilet anlaşılıyor. Memleket halkının râhat râhat seyâhat edebilmeleri için turuk-ı umûmiyye inşâsı ile hüsn-i muhâfazası da elbette imâta-i ezâ nev'inin a'lâlarından sayılmadır. Ebû Hüreyre'nin dokuzuncu hadîs olarak bu kitapta sevk edilen:

«الایمان بضع و سبعون شعبة و الحیا * شعبة من الايمان»

hadîsinde, bazı tarîklerden gelen rivâyette:

فأفضلها قول لا اله الا الله و أدناها اماطة الأذى عن الطريق

«...Bu şu'belerin efdali, Lâ ilâhe illa'llah demek, ednâsı da yoldan zahmet verecek şeyi uzak tutmaktır.» ziyâdesi vardır. Bir diken parçasını yoldan alıp atmak kadar kolay bir amel, Hak Teâlâ Hazretlerinin şükür ve gufrânına bâis olursa, daha ehemmiyetli a'mâlin inda'llâh mükâfâtı ne olabileceği artık tasavvur edilsin.» kaydı düşülmüştür.

Sahîhu Müslim'in «Kitâbu'l-İmân» başlıklı bölümünde 12. bâb olan «Bâbu Şu'abi'l-İmân»da (8) Ebû Hüreyre (R.A.) den mervî olan birinci hadîs:

«الایمان بضع و سبعون شعبة و الحیا * شعبة من الايمان»

şeklindedir. Yine aynı râvîden mervî 2. hadîs:

«الایمان بضع و سبعون أو بضع و ستون شعبة فأفضلها قول لا اله الا الله و أدناها اماطة الأذى عن الطريق و الحیا * شعبة من الايمان»

lafızlarıyla zikredilmiştir.

- (5) Ebu'l-Abbâs Zeynu'd-Din Ahmed bin Ahmed bin Abdillatif eş-Şireci ez-Zebîdî «el-Hüseyn İbnü'l-Mübârek», Şirketü Mektebeti ve Matbaatı Mustafâ'l-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihî, Mısır, tarihsiz, s. 55. (Bâbu Bed'i'l-Ezân).
- (6) Sahîhu'l-Buhârî'nin Matbaa-i Âmire tab'ı (I, 150) ve diğeri bazı nüshalar (Kitâbu'l-Ezân), Bülâk'da basılan Askalânî Şerhî ise (Kitâbu Ebvâbî'l-Ezân) başlıklarını taşımaktadırlar.
- (7) Bkz. c. II, s. 610 - 613 (Umûmi Hadîs No. 381).
- (8) Sahîhu Müslim, 1. baskı, Matbaa-i Âmire (ff Dâri'l-Hilâfetü'l-Âliyye), 1330, I, 46.

İmâm Muhyî'd-Dîn en-Nevevî, bu hadisin şerhinde, başlığa şunu yazmıştır : «Bâbu Beyâni Adedi Şu'abi'l-Îmân ve Efdaliha ve Ednâhâ ve Fazîleti'l-Hayâ ve Kevnihî mine'l-Îmân = İmânın şu'belerinin adedini, en üstünü ve en aşağısını ve hayânın faziletini ve imândan oluşunu beyân bâbı». en-Nevevî, Ebû Hüreyre'den (R.A.) mervî lafızları zikrederken, önce

" **الإيمان بضع و سبعون شعبة** " lafzını, sonra da şekk ifâde eden

" **بضع و سبعون أو بضع و ستون** " lafzını kaydetmiştir. Bundan sonra en-Nevevî şöyle demiştir :

«Buñu el-Buhârî, Kitâbın başında, el-Akadî'nin (Ebû Âmir) rivâyeti olarak seksiz bir şekilde " **بضع و ستون** " : altmış kûsûr», Ebû Dâvûd,

et-Tirmizî ve başkaları, Süheyl rivâyeti olarak seksiz " **بضع و سبعون** "

yetmiş kûsûr», et- Tirmizî başka bir tarîkten « **أربعة و ستون بابا** "

altmışdört bâb» lafızlarıyla zikretmişlerdir. Ulemâ, iki rivâyetten hangisinin tercih edileceği hakkında ihtilaf etmişlerdir. el-Kâdî İyâz demiştir ki : Doğru olan, diğer hadislerde geçen ve diğer râvilerden gelen

" **بضع و ستون** " : 60 kûsûr» rivâyetidir. Şeyh Ebû Amr İbnü's-

Salâh (R.A.) demektedir ki: Süheyl rivâyetinde vâki' bu şekk, Süheyl'dendir. Hâfız Ebû Bekr el-Beyhâkî (R.A.) de böyle söylemiştir. Süheyl'den

seksiz olarak " **بضع و سبعون** " 70 kûsûr» lafzı da rivâyet edil-

miştir. Süleymân b. Bilâl, Amr b. Dînâr'dan seksiz kat'î olarak rivâyet etmiştir ki bu, Sahihayn'de ihrâc edilen sahih rivâyettir. Şu kadar var ki,

Müslim'in Kitâbında bizim gördüğümüz " **بضع و سبعون** " : yetmiş

kûsûr», el-Buhârî'nin kitâbında gördüğümüz ise " **بضع و ستون** "

: altmış kûsûr» lafızlarıdır. Her iki rivâyet de, iki kitaptan herbirinden

Abdü'l-Azîm el-Münziri'nin Muhtasarı Sahihü Müslim isimli eserinde, Kitâbu'l-Îmân'ın «el-Hayâ mine'l-Îmân» başlıklı 14. bâbında 1. hadis (Kitâbu'l-Îmân umûmî hadis no. 30) olarak zikredilmiştir. Lafız aynen şöyledir :

" **الإيمان بضع و سبعون أو بضع و ستون شعبة فأفضلها قول لا اله الا الله و أدناها**

اماطة الأذى عن الطريق و الحيا شعبة من الإيمان " (٤٦/م)

nakledilmiştir. Bu hadisin rivâyet tarîklerinde, o ikisinden her birinde bilinen bir rivâyetin bulunmasında işkâl (problem) olmayıp, tercihte ihtilâf etmişlerdir. İhtiyâtlı olan, ekall olan rivâyeti almaktır. Ekser olan rivâyeti tercih edenler de vardır. Ebû Abdillâh el-Halîmî bunu ihtiyâr etmiştir. (9)

Şeyh (İbnü's-Salâh) demiştir ki : Bu şu'belerin tayîni hususunda söz uzar. Bu konuda bazı musannefât tasnif edilmiştir. Faydası en bol olanlarından biri, Buhâra'daki Şâfiîlerin imâmı, müslümanların imâmlarının yükseklerinden Ebû Abdillâh el-Halîmî'nin «Kitâbu'l-Minhâc» adlı eseridir. Hâfız Ebû Bekr el-Beyhakî (R.A.) de «Kitâbu Şu'abi'l-îmân» isimli büyük kitabında O'nun yolunu ta'kib etmiştir. (10)

Kâdî İyâz, el-bid' " البضع " kelimesinin ifâde ettiği sayıları

ta'dâd ederken üçten ona kadardır; üçten dokuza kadar da denilmiştir dedikten sonra, el-Halîl'in şu sözünü nakletmektedir: Bu kelime yedi demektir; ikiden ona ve on ikiden yirmiyeye kadardır, 12 hakkında söylenilmez. Meşhûr olan kâvil budur. (11)

Sahîhu'l-Buhârî'nin «Bed'u'l-Vahy» ve «el-îmân» isimli iki kitâbına (bölümüne) yazılmış üç şerhi ihtivâ eden «Şurûhu'l-Buhârî» kitabında (12), sekizinci hadîs olarak ele alınan «îmânın şu'beleri» hadîsinin îzâhı yapılırken, İmâm Ebû Zekerîyya en-Nevevî, önce kısa kısa râvilerin terceme-i hallerinden bahsetmiş (13), sonra lafızlara geçmiştir. Burada şu'belerin sayısı üzerinde durmuş, 60 kûsûr ve 70 kûsûr sayılarını ele almıştır. Bid' veya bid'a ve şu'be kelimelerinin ma'nâlarını kaydederken, bid' hakkında muhtelif kaviller varsa da, bu kelimenin meşhûr sahîh olan kavle göre üçten ona kadar olan sayılar için kullanıldığını zikredip, şu'be kelimesinin

Bkz. el-Hâfız el-Münzirî, Muhtasarı Sahîhi Müslim, Devletü'l-Küveyt Vezâretü'l-Evkâf ve's-Şuûnî'l-İslâmiyye (İhyâu't-Türâsî'l-İslâmi: 3) neşriyatı. Tahkik: Muhammed Nâsîru'd-Dîn el-Elbânî, 1. tab', 1388/1969, ed-Dâru'l-Küveytiyye li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', I, 15.

(9) Sahîhu Müslim bi-Şerhi'n-Nevevî, el-Matbaatü'l-Misriyye ve Mektebetühâ, Tarihsiz, (el-Kâhire-Mısır), II, 3 - 4.

(10) Şerhu'n-Nevevî, II, 4.

(11) A.g.e., aynı yer.

(12) Şurûhu'l-Buhârî (Şerhu'l-Allâme en-Nevevî ve İrşâdu's-Sâri li'l-Kastalâni ve Avnu'l-Bâri li-Siddik bin Hasen el-Kimnevcî), Beyrût, Lübnân, Basıldı-ğı matbaa ve tarih yok.

280 sayfalık eserde, en-Nevevî'nin şerhi sayfanın yukarisına, el-Kastalâni'ninki ortaya, Avnu'l-Bâri ise en alta konulmuştur. Eserin sonunda kaydedildiğine göre, İmâm Nevevî, Sahîhu'l-Buhârî'nin ancak, mezkûr iki bölümüne şerh yazabilmiş, bunu tamamlayamadan âhirete irtihâl etmiştir (bkz. s. 276).

(13) Aynı eser, s. 118 - 122.

de «kıt'a» ve «fırka» demek olduğunu belirtmiştir. (14) en-Nevevî, «60 küsûr» sayısını tercih edenler de bulunmakla beraber, el-Kâdî İyâz ve İmâm Ebû Abdillâh el-Halîmî'nin «70 küsûr» sayısını tercih ettiklerini zikredip İmânın şu'belerinin a'lâ ve ednâ derecelerine, bu hadîse dâir yazılan eserlere - ki bunları müellifin Sahîhu Müslim Şerhinden nakil yaparken zikretmiş bulunuyoruz - ve İbnî Hibbân el-Büstî'nin, şu'belerin sayısı ile ilgili sözüne temâs etmiştir. (15) Bunlardan sonra, hadîsle ilgili başka izâhlara da yer verilmiştir. «İrşâdu's-Sârî li şerhi sahihi'l-Buhârî» isimli büyük bir şerh yazıp, sonra onu «el-İs'âd fî muhtasari'l-İrşâd» adıyla ihtisâr eden, fakat tamamlayamayan Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed bin Muhammed el-Kastalânî (851 - 923)'nin izâhları üzerinde de bir nebze duralım (16):

Râviler kısaca tanıtıldıktan sonra hadîsin metnine geçilmiş, burada bid' kelimesinin izâhına başlanmıştır. Bu izâhları kısaca nakledeyim: «El-Ferrâ demiştir ki: Bu kelime onlardan doksana kadar olan sayılara hâs olup "بضع و مائة" yüz küsûr» ve "بضع و ألف" bin küsûr» denilmez. Kâmus'ta denilmiştir ki, o üçle dokuz veya üçle beş arasındaki yahut birle dört yahut dörtle dokuz arasındaki sayılardır veya yedidir. Onu geçtiği zaman bid' kalmaz ya'nî "بضع و عشرون" yirmi küsûr» denilmez. Müzekker (erkek) bir kelime ile kullanıldığı zaman ise "بضعة", müennes (dişi) bir kelime ile kullanıldığı zaman ise "بضع" şeklinde gelir. Meselâ: "بضعة و عشرون رجلاً" ve "بضع و عشرون امرأة" denilir, fakat aksi söylenmez. Ebû Zerr, Ebu'l-Vakt, el-Usaylî ve İbn Asâkir'in rivâyetinde "بضعة" sûretinde gelmiştir. Burada şu'be «nev'» ile te'vil edilmiş olmaktadır. Fakat şu'be, «bir şeyden bir tâife (bir grup)» kelimesiyle tefsîr edilince "بضع" gelir. Kirmânî, temel kitapların ekserisinde böyledir demiş, İbn Hacer ise bir kısmında böyledir deyip Aynî'nin, Kirmânî'nin sözü hakkında doğrudur demesinin taassub'dan ileri geldiğini belirtmiştir. (17)

(14) Aynı eser, s. 123.

(15) Aynı eser, s. 123 - 124.

(16) Şurûhu'l-Buhârî, s. 120 - 124; İrşâdu's-Sârî ilâ Sahîhi'l-Buhârî, 6. tab', el-Matbaatu'l-Kübrâ'l-Emiriyye, Bûlâk, Mısır, 1304, I, 92 - 93. Zikrettiğimiz her iki kaynaktaki izâhların aynı olduğunu görüyoruz. Bundan anlaşılıyor ki: İrşâdu's-Sârî'deki izâhlar, Şurûhu'l-Buhârî'ye aynen alınmıştır.

(17) Şurûhu'l-Buhârî, s. 120 - 121.

Bundan sonra Müslim'in Sahîhinde ve üç Sünen'de geçen lafızları kaydeden el-Kastalânî, «Müslim'de Süheyl bin Ebî Sâlih tarîkiyle Abdul-lah bin Dînâr'dan gelen rivâyet, şüpheli olarak» **بضع و ستون** «...»

أو بضع و سبعون : altmış küsûr veya yetmiş küsûr» şeklinde, üç Sünende ise yine Süheyl tarîkinden, şeksiz olarak **بضع و سبعون** « : yetmiş küsûr» şeklindedir. el-Beyhakî, el-Buhârî'nin rivâyetini tercih etmiştir...» (17)

Îmâm el-Kastalânî, bunu müteâkibin, hadîsteki sayıdan muradın, hakîkî sayı mı, yoksa mübâlağa mı olduğu üzerinde durup et-Tîbî'nin bir sözünü nakletmiştir. et-Tîbî de demiştir ki: «En zâhir olan teksîr ma'nâsıdır. **رب**» kelimesinin zikri, terakkî için olur ya'nî îmânın şu'belerî, mübhem sayılardır, bunların çokluğuna nihâyet yoktur; eğer tahdîdi kasdetmiş olsaydı sayıyı mübhem bırakmazdı.» (19)

Diğer bazı âlimler bundan murâdın, adedin hakikati olduğunu, nassın evvelâ altmış küsûra dâir vâkî' olup sonradan bu artınca on daha ilâve edildiğini belirtmişlerdir. Bazı âlimler, bunu ictihâd yoluyla saymaya çalışmışlar, el-Beyhakî ile Abdül'l-Celîl ise birer «Şuabu'l-Îmân» tikâbı yazmışlardır. (20)

Hadîste Îmân, dalları bulunan bir ağaca benzetilmiştir. Binâenaleyh amellere îmân itlâkı mecazdır (21). Konunun sonunda el-Kastalânî, hadîsin senedinden bahsedip metni Ebû Dâvûd'un es-Sünne, et-Tirmizî ve en-Nesâî'nin el-Îmân (Tirmizî, hadîs hasen sahihtir de demiştir) bölümlerinde zikrettiklerini, ayrıca İbni Mâce'nin de hadîsi eserinde ihrâc ettiğini belirtmiştir. (22)

Siddîk bin Hasen el-Kinnevcî'nin izâhları, el-Kastalânî'nin izâhlarının hemen hemen hepsini ihtivâ etmektedir. Buna, güzel bazı ilâveler de yapılmıştır. (23).

Sünenü Ebî Dâvûd'da «Kitâbu's-Sünen»nin «Bâbun fî Reddî'l-İrcâ» başlıklı bölümünde yer alan hadîs şu lafızlarla vârid olmuştur :

(18) Aynı eser, s. 121.

(19) Aynı yer.

(20) Aynı eser, 121 - 122.

(21) Bu konu ve teferruâtı hakkında geniş bilgi için bkz. Aynı eser, s. 123-124.

(22) Aynı eser, s. 124.

(23) Bkz. Şurûhu'l-Buhârî, s. 119 - 124.

«الإيمان بضع وسبعون أفضلها قول لا اله الا الله و أدناها امانة العظم عن الطريق
والحيا شعبة من الايمان»

«İmân yetmiş küsûrdur. Efdali «lâ ilâhe illallah» demek, ednâsı yoldan ke-
miği uzaklaştırmaktır. Hayâ, îmândan bir şu'bedir.» (24)

Allâme Ebu't-Tîb Muhammed Şemsi'l-Hak el-Azîmâbâdî'nin «Avnu'l-
Ma'bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd» isimli şerhinin metin kısmında " بضع "

= bid'» gelimesinden sonra köşeli parantez içinde " بضعه " = bid'a»,

" العظم " : el-azm» kelimesinden sonra ise yine köşeli parantez içinde

" العاذي " : el-ezâ» kelimeleri konulmuştur. Şerhte 70 küsûr lafzın-

dan sonra, «ya'nî şu'be» lafızları kaydedilmiş, bid' kelimesinin ma'nâsı
verilmiştir. Burada da 3'le 9, - ki en meşhûr olan budur -, 3'le 10, 1'le 9,
2 ile 10 arasındaki mübhem bir sayıdır denildikten sonra el-Halîl'den 7 sa-
yısı rivâyet edilmiştir. أدناها = ednâhâ» lafzı mikdâr bakımın-

dan en aşağısı şeklinde îzâh edildikten sonra, imâta'nın îzâle olduğu,
el-azm yerine bazı nüshalarda el-ezâ lafzının geçtiği ve bunun da diken
ve taş gibi ezâ veren şey olduğu belirtilmiş, sonra da hayânın îzâhına
geçilmiştir. Aynı eserle birlikte basılan İbni Kayyimi'l-Cevziyye'nin şerhin-
de de hadîse dâir bazı açıklamalara yer verilmiştir. (25)

el-Hattabî'nin (319 - 388) «Meâlimu's-Sünen» isimli Sünenü Ebî Dâ-
vûd şerhinde, bu hadîsin îzâhı sadedinde, önce «bid'» ve " نيف "

= neyyif» kelimeleri arasındaki fark belirtilmiş, birincisinin 3'ten 10'a ka-
dar olan sayıları, ikincisinin ise 1'den üçe kadar olan sayıları ifâde ettiği
kaydedilmiş, şer'i ma'nâda îmânın ne demek olduğu, hayânın îmân şu'-
belerinden biri bulunduğu ve hâyanın ma'nâsı, mü'minler arasında İmân
ve dereceleri hususunda tefâdul ve tebâyün bulunduğu, fazilet bakımın-
dan farklılık olduğu belirtilmiştir. (26)

(24) Sahihu Süneni'l-Mustafâ (S.A.S.), İmâmu'l-Muhaddisin el-İmâm Ebû Dâ-
vûd Süleymân İbnü'l-Eş'as es-Sicistânî, el-Matbaatü't-Tâziyye, Tarihsiz,
Mısır, II, 268.

(25) Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd, Tahkik: Abdurrahmân Muham-
med Osmân, el-Mektebetü's-Selefiyye, el-Medinetü'l-Münevvere (2. tab',
1389/1969), XII, 432 - 433 (Hadîs No. 4651).

Sünenü't-Tirmizî'de hadîsin iki değişik rivâyeti vardır. Birincisi :

«الإيمان بضع وسبعون باباً أدناها إمطة الأذى عن الطريق و أرفعها قول لا اله الا الله»

Îmân, yetmiş küsûr bâbdır; en aşağısı, ezilyet veren şeyi yoldan izâle etmek ve en yükseği lâ ilâhe illallah demektir.» İkincisi ise :

«الإيمان أربعة وستون باباً» «Îmân 64 bâbdır.» lafızlarıdır. (27)

Sünenü'n-Nesâî'nin son cildinde «Kitâbu'l-Îmân ve Şerâihî» bölümünün «Zikru Şu'abi'l-Îmân» bâbında şu lafızlar yer almıştır :

«الإيمان بضع وسبعون شعبة و الحيا شعبة من الإيمان»

«Îmân 70 küsûr şu'bedir. Hayâ da îmândan bir şu'bedir.»

«الإيمان بضع وسبعون شعبة أفضلها لا اله الا الله و أرفعها إمطة الأذى عن الطريق و الحيا شعبة من الإيمان»

«Îmân altmış küsûr veyâ yetmiş küsûr bâbdır. Ednâsı yoldan ezâ veren şeyleri yoldan kaldırmaktır. Hayâ, îmândan bir şu'bedir. (28)

Bu eserle birlikte basılan, Îmâm es-Suyûtî'nin «Zehru'r-Rubâ ale'l-Müctebâ» isimli kitâbında 1. hadîsteki «bid'un ve seb'un» izâh edilirken,

(26) Me'âlimû's-Sünen, tahrîc, terkîm ve fihristler: İzzet Ubeyd ed-De'âs ve Âdil es-Seyyid, 1. tab', Dâru'l-Hadis, 1394/1974, Hıms, Sûriye, V, 56.

Tahkiki yapanlar, hadîsin kütüb-i sittede tahrîci hakkında da şunları kaydetmişlerdir: el-Buhârî, el-Îmân'da (I/9) Bâbu Umûri'l-Îmân'da:

«الإيمان بضع وستون شعبة» lafzıyla; Müslim, el-Îmân'da (Hadis No.

35) Bâbu Beyâni Adedi Şu'abi'l-Îmân'da: (بضع وسبعون) lafzıyla;

diğer bir rivâyetinde: (أو بضع وستون) lafzıyla; et-Tirmizî, el-Îmân'da (Hadis No. 2617) Bâbu İstikmâlî'l-Îmân'da:

«الإيمان بضع وسبعون»

lafzıyla; en-Nesâî el-Îmân'da (Hadis No. 5007) Bâbu Zikri Şu'abi'l-Îmân'da; İbn Mâce Mukaddime'de (Hadis No. 57) Bâbun fî'l-Îmân'da ihrâc etmişlerdir.

(27) Bkz. Âridatü'l-Ahvezi bi-Şerhi Sahihî't-Tirmizî, el-Îmâm el-Hâfız İbnü'l-Arabî el-Mâlikî, Dâru'l-İlm il'l-Cemî', basıldığı matbaa ve tarih yok, X, 86.

(28) Sünenü'n-Nesâî el-Müctebâ, el-Hâfız Ebû Abdîrrahmân bin Şu'ayb en-Nesâî, 1. tab', Mat. Mustafâ'l-Bâbî el-Halebî, 1383/1964, Mısır, VIII, 96 - 97.

«el-Kazzâz'ın kesin olarak bildirdiği gibi üçle dokuz arasındaki sayıları ifâde eden mübhem bir adeddîr; İbn Seyyidih: üçten ona kadardır demiştir. Birden dokuz, ikiden ona kadar olduğu da söylenmiştir. el-Halîl'den, bid'in 7 olduğu rivâyet edilmiştir. Şu'be: kit'a (ya'nî parça) demektir, bundan murâd da haslet demektir.» (29) cümlelerine yer verilmiştir.

2. hadîste, yolda eziyet veren şeylerin diken, taş, necâset v.b.leri olduğu belirtildikten sonra hayânın izâhına geçilmiştir. (30)

Yer yer es-Sindî'nin ta'lîklerini de ihtivâ eden eserin bu kısmında, Sindî'ye âit herhangi bir açıklama mevcut değildir.

Sünenü İbn Mâce'deki lafızlarda da bazı farklar vardır. İki ayrı tarîkten şu lafızlar rivâyet edilmiştir :

«الايمن بضع وستون أو سبعون بابا أدناها امانة الأذى عن الطريق و أرفعها
قول لاله الا الله والحياء شعبة من الايمان»

İmân altmış kûsûr veyâ yetmiş kûsûr gâbidir. Ednâsı yoldan ezâ veren şeyi izâle etmek, en yükseği (Lâ ilâhe illallah) demektir. Hayâ imândan bir şu'bedir.» (31)

Hadîsteki şu'be kelimesi, el-Kâdî İyâz'ın beyânına göre, herhangi bir şeyden kit'a ya'nî parça demek olup hadîsin ma'nâsı, imân 70 bu kadar haslettir demektir. (32) Yine Kâdî İyâz, imânın kemâli amellerle, tamamî tâatlerledir; tâatleri iltizâm etmek ve bu şu'belerin eklenmesi tasdik cümlesindedir ve onun delîllerindedir demektedir.

İmâm Hâfız Ebû Hâtim İbnü Hibbân demiştir ki: «Bu hadîsin ma'nâsını bir müddet araştırdım ve tâatleri saydım. Gördüm ki onlar bu sayıdan çok fazla, sünnetlere döndüm; Resûlullah (S.A.S.)'in imândan saydığı bütün tâatleri ta'dâd ettim; bu da yetmiş kûsûr'dan noksan geliyor. Allahü teâlânın kitâbına dönüp düşünerek okudum ve Allahü teâlânın, imândan addettiği bütün tâatleri saydım. Baktım ki, çıkan sayı 70 kûsûrdan az çıkıyor. Kitabtakileri, sünnetkilere ilâve edip mükerrerleri çıkardım. Gördüm ki Allahü teâlânın ve Nebîsinin (S.A.S.) imândan saydıkları 79 şu'be olup ne artmakta, ne de eksilmektedir. Bunun üzerine anladım ki Hazreti Peygamberin (S.A.S.) murâdı, bu sayının kitab ve sünnette bulunduğu.» Ebû Hâtim (R.A.) bunların hepsini (Kitâbu Vasfî'l-İmân ve Şu'abihi)

(29) Aynı eser, VIII, 97.

(30) Aynı yer.

(31) Sünenü'l-Hâfız Ebi Abdillâh Muhammed bin Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, Tahkîk ve Ta'lîk: Muhammed Fuâd Abdü'l-Bâkî, Matbaatü İsâ'î-Bâbî el-Halebî, Tarihsiz, (el-Kâhire), I, el-Mukaddime, bâb: 9 (bâbun fî'l-İmân), Hadîs No. 57.

adlı eserinde zikretmiştir. (33) İbnü Hıbbân, îmânın 60 kûsûr şu'be olduğuna dâir rivâyette bulunanların rivâyetlerinin de sahîh olduğunu, zira Arapların bazan birşey için bir sayı zikredip onun dışındaki sayıları nefyetmediklerini belirtmiştir. Hattâ îmân ve islâm hadîslerine dâir, Kitâbın-da îrâd ettiği rivâyetlerde bunun benzerleri vardır. (34)

Bu hadîste beyân olunan îmânın şu'beleri ta'bîrindeki şu'be kelimesinin ma'nâlarına dâir kaynaklarda geçenleri özetleyecek olursak: İmânın tâifeleri (grupları), kît'aları, firkaları, parçaları, dalları, bâbları, nev'leri, cüzleri, hasletleri karşılıklarını görürüz.

İmânın cüzlerinin ve bunun gereği olan hasletlerin neler olduğunu da, İmâm Muhaddis Ebû Bekr Ahmed İbnü'l-Hüseyn el-Beyhakî'nin (384 - 458) Şu'abu'l-İmân isimli eserini ihtîşâr eden Ebû Ca'fer Ömer el-Kazvî'nin (v. 699) muhtasarından aynen tesbit edelim. (35)

- 1 — Allah'a (azze ve celle) îmân,
- 2 — Allah'ın (a.o.) resûllerine (S.A.S.) îmân,
- 3 — Meleklerle îmân,
- 4 — Kur'an'a ve ondan önce indirilmiş olan kitapların hepsine îmân,
- 5 — Kaderin hayrının ve şerrinin Allah'dan (a.c.) olduğuna îmân,
- 6 — Ahiret gününe îmân,
- 7 — Öldükten sonra dirilmeye îmân,
- 8 — İnsanların kabirlerinden diriltildikten sonra (hesap için) meydân-da haşrolunacaklarına îmân,
- 9 — Mü'minlerin yurd ve karârgâhlarının cennet, kâfirlerin varacakları yer ve karârgâhlarının cehennem olacağına îmân,
- 10 — Allah'ı (a.c.) sevmenin vücûbuna îmân,
- 11 — Allah'dan (a.c.) korkmanın vücûbuna îmân,

(32) Sahîhu Müslim bi-Şerhi'n-Nevevi, II, 4; Şurûhu'l-Buhârî, s. 123 - 124.

(33) Aynı yerler.

(34) Aynı yerler.

(35) Muhtasaru Şu'abi'l-İman, eş-Şeyh el-İmâm Ebû Ca'fer Ömer el-Kazvîni, Tashîh ve Ta'llik: Zekerîyyâ Ali Yûsuf, Matbaatü'l-İmâm, Mısır, Tarihsiz. Bu eser 188 sahife olup herbir maddede umûmiyetle birer, bazan da daha çok âyet-i kerîme ve hadîs-i şeriflerle istidlâl edilmiştir. Bunlardan başka sözlere, hikâyelere ve şîrlere de yer verilmektedir ki, bunları el-Beyhakî'nin zikretmediği kaydedilmiştir.

- 12 — Allah'dan (a.c.) recâ'da bulunmanın vâcib olduğuna îmân,
- 13 — Allah'a (a.c.) tevekkül etmenin vâcib olduğuna îmân,
- 14 — Hazreti Peygamber'e (S.A.S.) muhabbetin vâcib olduğuna îmân,
- 15 — Hazreti Peygamber'i (S.A.S.) ta'zîm, tebcil ve tevkîrin vâcib olduğuna îmân,
- 16 — Kişinin, dîni üzerinde büyük bir hırs göstermesi, öyle ki ateşe atılmak ona küfürden daha sevimli gelmeli,
- 17 — İlim taleb (ve tahsîl) etmek, (36)
- 18 — İlimi neşretmek,
- 19 — Kur'ân'ı mecîd'e - onu öğrenmek, öğretmek, hudûd ve ahkâmını hîfzetmek, helâl ve harâmını bilmek, Kur'ân ehlini ve hâfızlarını tebcil etmek, âyetlerin ma'nâsını düşünüp Allah'ın va'idinden ağlamak sûretiyle - ta'zîmde bulunmak,
- 20 — Tahâretler,
- 21 — Beş vakit namaz,
- 22 — Zekât
- 23 — Oruç,
- 24 — İ'tikâf,
- 25 — Hacc,
- 26 — Cihâd,
- 27 — Allah (a.c.) yolunda nöbet,
- 28 — Düşmâna karşı sebat,
- 29 — Mücahidlerin ganimetten beşte birini, devlet başkanına veya vazifelendirdiği kişiye (beytül-mâle) vermeleri,
- 30 — Allah'a (a.c.) kurbet kasdiyle köle âzâd etmek,
- 31 — Cinâyetler sebebiyle vâcib olan keffâretler, (37)
- 32 — Akidleri yerine getirmek,

(36) Farz olan ilim için bkz. s. 20.

(37) Kitâb ve Sünnette 4 keffâret mezkûrdur: Katil keffâreti, zihâr keffâreti, yemin keffâreti ve Ramazan orucu keffâreti. Geniş bilgi için bkz. Aynı eser, s. 53 - 54.

- 33 — Allah'ın (A.C.) nimetlerinin müteaddid ve onlara şükrün vâcib olması,
- 34 — Dili, ihtiyacı olmayan şeylerden - ki buna yalan, gıybet, nemîme, fuhuş = kötü söz dâhildir - korumak,
- 35 — Emânetlere riâyet ve onları sâhiplerine edânın vâcib olması,
- 36 — İnsanları öldürmenin ve onlara karşı cinâyetin harâmlığı,
- 37 — Tenâsül uzuvlarını (yasak yerde) kullanmanın haramlığı ve onlarda iffet sâhibi olmanın vücûbu,
- 38 — Eli, haram mallardan çekmek - ki bunlara hırsızlık, yol kesicilik, rüşvet yeme ve şer'an hakkı olmayan şeyi yemenin harâmlığı dâhil olur - ,
- 39 — Yeme ve içmede harâmlardan korunmanın ve helâl olmayan yiyecek ve içeceklerden kaçınmanın vücûbu,
- 40 — Giyilmesi ve takılması harâm ve mekrûh olan elbise ve zinetlerden korunmanın lüzûmu,
- 41 — İslâmiyete muhâlif oyun ve eğlencelerin harâmlığı,
- 42 — Nafaka husûsunda iktisâd etme ve bâtil olarak mâl yemenin haramlığı,
- 43 — Hasedin haramlığı,
- 44 — İnsanların ırzlarının (medh ve zemm olunacak tarafları, kendileri, hasepleri ve neseblerinin) harâmlığı,
- 45 — Ameli sırf Allah (a.c.) için yapma (ihlâs) ve riyâyı terk,
- 46 — İyilik yapınca sevinmek, kötülük işleyince üzölmek,
- 47 — Her günahdan tevbe etmek,
- 48 — Kurbânlar - ki bunlar hedy, udhiyye ve akîka kurbanlarıdır,
- 49 — Ülü'l-Emre itâat,
- 50 — Cemâatin üzerinde olduğu yola temessük (yapışmak),
- 51 — İnsanlar arasında adâletle hükmetmek,
- 52 — Ma'rûfla emir, münkerden nehiy,
- 53 — Birr (iyilik) ve takva'da yardımlaşma,
- 54 — Hayâ,

- 55 — Ebeveyne berr (iyilik ve ihsan),
- 56 — Sile-i rahm,
- 57 — Güzel ahlâk sâhibi olmak: buna, öfkeyi yenmek, yumuşak olmak ve tevâzu girer,
- 58 — Kölelere ihsân,
- 59 — Efendilerin köleler üzerindeki hakkı,
- 60 — Evlâd ve âilenin hakları: Adamın çocuğu ve hanımına bakması ve muhtâc oldukları dîn bilgilerini onlara öğretmesi,
- 61 — Mütedeyyin. kişilere yaklaşma, onları sevmek, aralarında selâmı yayma, onlarla müsâfaha ve bunun gibi sevgiyi artıran şeyler yapmak,
- 62 — Selâma cevap vermek,
- 63 — Hastayı ziyâret,
- 64 — Ehl-i kiblede ölenlerin cenâze namazını kılmak,
- 65 — Aksırana rahmet ve bereket duâsında bulunmak,
- 66 — Kâfirler ve müfsidlerden uzaklaşmak ve onlara sert davranmak,
- 67 — Komşuya ikrâm,
- 68 — Müsâfire ikrâm,
- 69 — Günahkârların günâhlarını örtmek,
- 70 — Musîbetler ile nefsin lezzet ve şehvetlerine (ya'nî yasaklara) karşı sabır,
- 71 — Zühd sâhibi olma ve tûl-i emelden sakınmak,
- 72 — Ehline karşı gayûr olmak ve erkekleri âilesinin yanına sokmamak,
- 73 — Lagv (güzel olmıyan her türlü söz ve fiil, bütün bâtil, oyun, şaka ve masiyet) den yüz çevirmek,
- 74 — Cûd ve sehâ (cömertlik ve kerem),
- 75 — Küçüğe merhamet, büyüğe hürmet etmek,
- 76 — İnsanların aralarını düzeltmek,
- 77 — Kişinin kendisi için istediğini, müslüman kardeşi için de istemesi, kendisi için istemediği şeyi, din kardeşi için de istemesi.

Böylece, İmânın şu'belerini, sadece başlık olarak zikretmiş bulunuyoruz. Bunların izâhlarını başka bir makâlemizde ele almayı uygun buluyoruz.

LE RESUME FRANÇAIS DE L'ARTICLE INTITULÉ
«LE HADITH SUR LES SECTIONS DE LA FOI»

Ramazan AYVALLI
Maître de conférences

Notre prophète, Hadrat Muhammad (à lui bénédiction et salut), a déclaré que la Foi a 60 sections ou 70 et quelques. La meilleure de celles-ci est de dire: «Lâ ilaha-illallah» (il n'ya pas de dieu si ce n'est Allah). La plus faible de celles-là est d'enlever ce qui empêche les gens de circuler dans le chemin. La pudeur aussi fait partie d'une section de la Foi.» (Bukhari, Muslim, Abu Davud, Tirmidhi, Nasa'i, Ibn Majah).

Les sections de la Foi se trouvant dans ce hadith ont été examinées par des écrivains différents. L'une des œuvres les plus utiles à ce sujet est l'oeuvre intitulée «Kitabul Minhâc d'Abu Abdillah el-Halimi, l'un des imams les plus renommés des Shafites et des musulmans à Bukhara. Abu Bekr Ahmed ibn'il Huseyn el-Beyhaki (384 - 485 de l'Hégire/994-1065 Ap. J.C.), l'imam, le récitateur du Hadith, le savant des sciences musulmanes et de hadiths, a suivi la voie d'Abû Abdillah el-Halimi dans son livre intitulé «Kitâbu Şu'abil - İmân» dans lequel il a ajouté certaines choses et il a fait des recherches importantes. A part cela, Imam Abdul - Celil aussi a rédigé à ce sujet un livre sous le nom de «Kitabu Şuab'il - İman.»

Abu Hâtim ibni Hibban el-Bustî, l'imam et le récitateur du Hadith, a dit : J'ai cherché quelques temps le sens de ce hadith et j'ai compté les prières; j'ai vu que celles-ci étaient beaucoup plus que les chiffres indiqués. J'ai consulté la Sunna et j'ai compté toutes les prières mentionnées dans la Foi par l'Envoyé d'Allah (la paix soit avec lui); elles étaient moins de 70 et quelques. J'ai consulté Le Coran et je l'ai lu avec une grande attention. Puis j'ai compté toutes les prières acceptées dans la Foi par Alla. J'ai vu que le chiffre obtenu était moins de 70 et quelques. J'ai ajouté celles du Coran dans celles de la Sunna. J'en ai soustrait les répétitions. J'ai vu que celles comptées parmi la Foi par Allah et par Son Envoyé (à lui bénédiction et salut) constituaient 79 sections de la Foi et ni elles n'augmentaient ni ne diminuaient. Sur quoi, j'ai compris que Hadrat Prophète (la paix soit avec lui) a déclaré que ce chiffre existait dans

Le Coran et dans la Sunna. «Abu Hatim ibn Hibban les a mentionnées toutes dans son oeuvre intitulée» Kitabu Vasf'il-İman ve Şu'ahibi.

Dans cet article, j'ai essayé d'énumérer les 77 sections de la Foi qui passent dans l'oeuvre de Hafız el-Beyhaki, intitulée «Şuabu'l-İman résumée par İmam Ebu Cafer Omer el-Quazvinî (699 de l'Hégire/1299 Ap. J.C.).

ملخص البحث باللغة العربية

" بحث في الحديث المتعلق بـ شعب الإيمان "

الاستاذ المشارك الدكتور
رمضان آيواللى

قال النبي صلى الله عليه وسلم: " الإيمان بضع وستون أو بضع وسبعون شعبة أعلاها أو فأرفعها أو فأفضلها على اختلاف الروايات - قول: لا اله الا الله و أدناها نو في رواية أوضها - اماطة الأذى عن الطريق و الحيا - شعبة من الإيمان " (رواه البخارى و مسلم و أبو داود و الترمذى و النسائى و ابن ماجه) و أصبحت شعب الإيمان المذكورة في هذا الحديث الشريف للعلماء موضع انغماسهم في البحث . و قد صنف العلماء في تعيين هذه الشعب كتباً كثيرة: من أغزرها فوائد و أعظمها جلاله " كتاب المنهاج " لآمام العلماء الشافعيين ببخارى و من أعلام السلام أبى عبد الله الحلبي . ثم هذا الامام المحدث الحافظ الفقيه ابو بكر أحمد ابن الحسين البيهقي حذوه و زاد عليه و أتى من التحقيق و الفرائد بما لا مزيد عليه في كتابه " شعب الإيمان " . و للآمام عبد الجليل " كتاب شعب الإيمان " .

قال الامام الحافظ أبو حاتم بن حبان البستي : " تتبعت معنى هذا الحديث مدة و عددت الطاعات فاذا هي تزيد على هذا العدد شيئاً كثيراً فرجعت الى السنن فعددت كل طاعة عدها رسول الله صلى الله عليه وسلم من الإيمان فاذا هي تنقص عن البضع و السبعين فرجعت الى كتاب الله سبحانه و تعالى و قرأته بالتدبر و عددت كل طاعة عدها الله تعالى من الإيمان فاذا هي تنقص عن البضع و السبعين فقدمت الى الكتاب السنن و أسقطت المعاد فاذا بكل شيء عده الله عز و جل و رسول الله صلى الله عليه وسلم من الإيمان تسع و سبع لا تزيد عليها و لا تنقص فعلمت أن مراد النبي صلى الله عليه وسلم أن هذا العدد في الكتاب و السنن " . ذكر أبو حاتم كل ذلك في " كتاب وصف الإيمان و شعبه " .

و ذكرنا في بحثنا هذا سبعا و سبعين شعبة للإيمان التي تناولها الحافظ البيهقي في كتابه " شعب الإيمان " و الامام أبو جعفر عمر القزويني في كتابه " مختصر شعب الإيمان للبيهقي " .